

A szellem fenomenológiája: Hegel és Napóleon a történelem erkélyéről

1806. október 13-án Napóleon legyőzi a poroszokat, és csapatai élén győzedelmesen bevonul Jénába. A legenda szerint Hegel, aki azokban a napokban a franciák elfoglalta városban tartózkodott, épp *A szellem fenomenológiájának* utolsó oldalain dolgozott, ügyet sem vetve mindarra, ami körülötte történik. (A munka a következő évben, 1807-ben jelenik majd meg, és Hegelt – miután függetlenedett addigi filozófiai felettesétől, Schellingtől – végérvényesen önálló gondolkodóvá avatja a német filozófia színpadán.) Csak amikor egy eltévedt lövedék csapódik a házába, és ablakserepeket hajít az asztalra, amelynél ülve értékes kézírata fölé hajol, csak akkor ébred rá Hegel hirtelen a történelem nyers valóságára, amely körülötte szövődik éppen. Kimegy a ház erkélyére, hogy lássa, mi történik, és akkor meglátja lábainál Napóleont, aki a meghódított városba bevonuló csapatai élén lovagol.

Hegel első életrajzíróinak egyike, Karl Rosenkranz nem cáfolja a történetet, de nem is erősíti meg. Mindenesetre nem látszik túl nagy hitelt adni neki, Hegel egy másik tanítványának, Gans-nak tulajdonítva a legendát. A *Preussische Staatszeitung*-ban megjelent Hegel-ekrológiájában, írja Rosenkranz, Gans – és az ő nyomán sokan mások – azt állítja, hogy Hegel a jénai csata ágyúdörgése közepette fejezte be *A szellem fenomenológiáját*. Ez annyiban nem valószínűtlen, folytatja, hogy Hegel a könyvkereskedővel kötött megállapodás értelmében azon volt, hogy pontosan betartsa a kézirat leadási határidejét, és elküldje az utolsó íveket.¹

Akárhogy is történt, mégiscsak úgy tűnik, Hegel az első nagy német, aki látta Napóleont, és teljesen személyiségének hatása alá került. A kor másik nagy németje, aki találkozott Napóleonnal, nem más, mint Goethe, aki a jénai csatát követő erfurti kongresszus alkalmával 1808-ban Karl August szászweimari herceget kísérte. Napóleon, *Az ifjú Werther szenvedéseinek* (1772) nagy csodálója, állítólag a sors kérdésével kapcsolatban hívta ki Goethét, miután bókolt a költőnek: „Íme, ilyen az ember.” A császár akkor egy olyan maxi-

¹ Karl Rosenkranz: *Georg Wilhelm Friedrich Hegels Leben*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1998, 22.

mát mond ki, amelyet a góg számlájára szokás írni: „Ma a politika a sors”.² A lenyűgöző benyomásokat, amelyek Napóleon láttára előtörték, Hegel Bambergben tartózkodó barátjával, Niethammerrel osztja meg egy 1806. október 13-i keltezésű levelében. Hadd álljon itt egy sokatmondó részlet ebből a levélből. „Jéna. Hétfőn, október 13-án, azon a napon, amikor Jénát elfoglalták a franciák, és Napóleon császár bevonult falai közé: a császárt, ezt a világlelket láttam felderítésre kilovagolni a városon keresztül. Valóban csodálatos érzés látni egy ilyen egyént, aki egyetlen pontba gyűjtve, lovon ülve átfogja a világot és uralkodik rajta. A poroszok számára persze nem lehetett jobb prognóztiz felállítani; de csütörtöktől hétfőig egy ilyen siker nem lett volna lehetséges, csak egy ilyen kivételes férfinak köszönhetően, akit nem lehet nem csodálni.”³ A Napóleonnal szembeni leplezetlen csodálat egész életén végigkísérte Hegelt. Neve többször feltűnik mind műveiben, mind levelezésében. Például egy 1816. július 5-i, szintén Niethammernek címzett levélben a Napóleonnal szembeni reakcióra vonatkozólag, amely mind intenzívebben nyilvánult meg a konzervatív körök részéről, Hegel Napóleon iránti szimpátiával jegyzi meg, hogy „ez a legrettenetesebb reakció, amit valaha láttam”.⁴

*

A probléma, amelyet vizsgálódásaink során tárgyalni szeretnénk, a következő: kicsoda is, természetesen a hegeli filozófia szempontjából, ez a két személyiség, akiket a történelem ebben a percben szemtől szembe állít egymással? A konkrét történelmi tény, amelynek margóján mindezt tárgyalni szeretnénk, a következő: Hegel, a Filozófus, íróasztalánál ül, és épp utolsó oldalait írja a mindenkori filozófia legnagyobb könyvei egyikének, *A szellem fenomenológiájának*, ám a csatatérről hangzó ágyúlövésektől megzavarva kimegy háza erkélyére – fogadjuk el, hogy mindez megtörtént, vagyis hogy valóságos eseményről van szó –, hogy lássa, mi történik, és meglátja Napóleont, a Császárt, amint az épp meghódított városba bevonuló csapatai élén lovagol. A valóságos történelem síkján tehát a Filozófus és a Császár találkozásáról van szó. Mi az értelme ennek a találkozásnak a történelem jelentéseinek szempontjából?

Az École Pratique des Hautes Études-ön 1933 és 1939 között tartott előadásában, amelyeket csak 1947-ben gyűjtött kötetbe egyik hallgatója, a regényíró és költő Raymond Quénéau,⁵ Alexandre Kojève olyan értelmezését

² T. Vianu: Johann Wolfgang Goethe. In uő: *Studii de literatură universală și comparată*. Editura Academiei, București, 1963 (2. kiad.), 232.

³ Hegel: *Correspondance*. Gallimard, Paris, 1962, vol. I. (1785–1812), 114. sk.

⁴ I. m. vol II. (1813–1822), 82.

⁵ Alexandre Kojève: *Introduction à la lecture de Hegel*. Gallimard, Paris, 1947. Részleges

adta *A szellem fenomenológiájának*, amelynek szemére vetik a munkának nevezett tényező és az ebből a szempontból tekintett dialektikus úr–szolga páros történelmi szerepének eltúlzását, de amely különleges szellemi hatással bírt az illető korszakban és utána is. Az előadásokat számos fiatal hallgatta, akik azután a francia kultúra nagy neveivé váltak. Az itt következő fejtegetésekben sokszor Kojève e jelentős értelmezéséből származó ötletekből indulunk ki, amelyek szerint Hegel és Napóleon 1806 őszi bekövetkező találkozása, bármily véletlennek tűnjön is fenomenális szempontból, a lényeg síkján *a történelem végének* sajátos jelentését rejti. Hegellel és Napóleonnal „a történelmi folyamat végén”⁶ állunk. A történelemnek, amelyet „ez a csata zár le”,⁷ Napóleon és Hegel a két legjelentősebb szereplője. A Császárnak és a Filozófusnak is nevezhetjük őket. Az egyik, az előbbi *a gyakorlati cselekvés embere*, a másik, az utóbbi *az elméleti gondolkodásé*, aki azon gyakorlati cselekvések értelméről és jelentőségéről elmélkedik, amelyeket az előbbi vitt véghez.

*

A továbbiakban elemezni és értelmezni szeretnénk a Napóleon és Hegel közötti viszony néhány aspektusát, egy olyan viszonyt, amely igen sokrétű a belőle kifejthető jelentések tekintetében, még akkor is, ha a két főszereplő sohasem állt egymással közvetlenül szemtől szemben, és soha nem váltott szót egymással. A történelem, mondta Hegel történetfilozófiai előadásaiban, néma, és nagy eseményei legtöbbször csendben történnek meg. Sajátos, egymástól különböző, egyenesen ellentétes, ám egymást kiegészítő tevékenységi köreikben ők ketten, mindketten a maguk módján, egy-egy abszolútumot képviselnek. Az egyik *a történelmet csináló cselekvés*, a másik *a történelemről való filozófiai elmélkedés* köre. Napóleon és Hegel találkozása a két abszolútum, a cselekvés rendjének és a gondolkodás rendjének abszolútuma közötti találkozás, amelyek épp azzal egészítik ki egymást, ami a másiktól hiányzik, és épp ezért jelentik a véget, amely után már semmi sem lehetséges ugyanezen a szinten és ugyanezzel az intenzitással. Mivel mindkettőtől hiányzik valami, nevezetesen a másik, kölcsönösen feltételezik egymást, és mindegyikük lehetővé teszi a másikat. *A szellem fenomenológiája* által, amelyet a jénai harcok alatt fejez be, Hegel épp e harcok és győztesük, Napóleon császár miatt lesz az abszolút tudás filozófusa, és ezáltal áll minden korábbi gondolkodó fölött, akik számára, magával Platónnal kezdődően, az abszolút tudás elérhetetlen álom csupán. De ez az *abszolút tudás* csak azon történelmi tapasztalat által érhető el, amelyet Napóleon mint *az abszolút cselekvés* aktora képvisel. Hegel fensőbb-

román kiadás: *Introducere în lectura lui Hegel*. Biblioteca Apostrof, Cluj, 1996.

⁶ I. m. (román kiadás) 110.

⁷ I. m. 78.

sége csak ama körülmény által nyer magyarázatot és értelmet, hogy Napóleonnak, az abszolút történelmi cselekvés emberének kortársa, ami egyszerre követeli meg és teszi lehetővé őt mint az abszolút tudás emberét. De *Napóleon mint Napóleon*, cselekedetei minden történetileg egyetemes jelentésével terhelve, vagyis mint az isteni szándék szolgálatába állított emberi eszköz, szintén csak a történelem hegeli újraértelmezésének köszönhetően lehetséges. Azon cselekedetek értelme – illetve az azokat mozgató szándékok –, amelyeknek Napóleon és Hegel a szolgálatába állt, meglepő egybeesést mutat: a cselekvés által, amelynek a történelem, illetve a gondolkodás színterén teljes önfeledtséggel átadják magukat, metaforikusan szólva mindketten arra töreksenek, hogy a földre költöztessék a mennyet, a viszonylagos anyagában valósítva meg az abszolútumot.

*

Lássuk tehát vizsgálódásaink szempontjából: *a)* először is kicsoda Napóleon, azután *b)* kicsoda Hegel, végül *c)* találkozásuk miért számíthat a történelem lehetséges végének.

Először is Napóleon. Történelmileg szólva, a dolgok szintjén ő – ahogyan Hegel is nevezi – a Császár, aki erős kezével a Forradalom utáni Franciaország sorsát igazgatja. Csakhogy az első, reális sík mögött a történelmet megduplázza a másik, az ideális sík, ahogyan Hegel mondja történetfilozófiai előadásaiiban. Metafizikailag szólva tehát Napóleon nem más, mint – ahogyan szintén Hegel nevezi – a világlélek (*die Weltseele*), emberként való megtestesüléseinek egyik alakjában, vagyis Napóleonként. Következésképpen az egyetemes történelem e pillanatában, amikor a jénai csata zajlik, egyesítvén a történelem két síkját, a reálisat és az ideálisat, Napóleon az emberi képet öltött, emberi testet magára vett, húsban-vérben megtestesült abszolút Szellem. Napóleon a történelemben belépett abszolút szellemként jelenik meg, de ezt csak arról a csúcstról nézve teheti, amelyet az önmagáról való tiszta tudás képez. „Az abszolút szellem csak azon a tetőponton jön létre, amelyen önmagáról való tiszta tudása az ellentét és a váltakozás önmagával.”⁸ A továbbiakban *A szellem fenomenológiájának* VI. fejezete a következő szavakkal zárul: „ez isten, aki megjelenik azok közepett, akik a tiszta tudásnak tudják magukat”.⁹

Isten e legutóbbi megjelenése a világban, amely Hegel számára Napóleon, illetve ő maga mint az abszolút tudás birtokosa, ez teszi lehetővé Napóleon mint Napóleon belépését a történelemben. Az emberben isteni princípiumként Jézus Krisztus isten-emberi alakjában megtestesült Isten első

⁸ G. W. F. Hegel: *A szellem fenomenológiája*. Ford. Szemere Samu. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979, 343.

⁹ I. m. 344.

megjelenése után ez Isten második megjelenése a világban. Jelentőségteljes párhuzam: Isten Napóleon metafizikai-emberi alakjában testesült meg metafizikai princípiumként az emberben. A dolgok kibontakozásának e pillanatában Napóleon a történelem maga, amely egyetlen emberbe koncentráldott mint az emberiség sorsának hordozójába.

A „megtestesülés” e második forgatókönyve szerint az, aki az „örömhírt” közli, az ezúttal az emberit és a metafizikait ötvöző új megtestesülés evangélistája nem más, mint Hegel. Minden az isteni ihlet jegyében történik, lévén Hegel egy olyan onto-teológia megalkotója, amelyben az abszolút Szellem tapintatosan fenntartja az Istennek járó helyet: az abszolút Szellem laikus teológiája. Valójában Hegel Napóleon is belefoglalja filozófiájának mintázatába, Napóleon maga pedig mint Napóleon, metafizikus–emberi személy, csak Hegel onto-teológiai filozófiájának köszönhetően lehetséges. Napóleonnak mint Napóleonnak a történelemben való érvényesülése csak azon új metafizikai kinyilatkoztatásnak köszönhetően történt meg, amelynek szerzőjét Hegelnek hívják.

*

Lássuk hát a továbbiakban, kicsoda is Hegel. Egyszerűen leírva, első ábrázolásban Hegel maga is „hús-vér” ember, az a gondolkodó, aki íróasztala mellett műve, *A szellem fenomenológiája* kézírata fölé hajol, mivel kiadója sürgeti, hogy minél hamarabb fejezze be, s ezért éjt nappallá téve azon fáradozik. Munkájában megzavarva kimegy háza erkélyére, hogy lássa, mi történik körülötte, és meglátja Napóleon, a történelem ágensét, amint éppen *létrejön*. Ettől a pillanattól kezdve Hegel megpróbálja megérteni mindazt, ami Napóleon által történik, vagyis a történelmi létrejövés mechanizmusát. Ezért a történelem újraírására vállalkozik, úgy, hogy *benne* a jelent veszi kiindulópontnak, és visszafelé halad a múlt felé. A történelem *a múltból a jelen felé* születik, de *a jelenből a múlt felé* születik újjá. Hegel úgy vesz részt a történelemben, hogy újragondolja és újraírja; így érti meg önmagát, de így érti meg a másikat is, önmaga ama mását, aki Napóleon. Ezáltal érti meg, amit maga elé tűzött: a történelmi létrejövés mechanizmusát.

Megértve önmagát mint a történelem nagy gépezetének alkatrészét Hegel először is „hús-vér” emberként észleli önmagát. De nem érzékeli hasonlóképpen Napóleon, noha „hús-vér” valójában látja a lábai előtt. Napóleon átalakult, és abszolút Szellemként jelenik meg előtte. Hegel számára ez a történelem tulajdonképpeni megértésének sajátosságához tartozik. Most már Hegel mint „hús-vér”, konkrét, élő ember sem fog annyit számítani, hiszen a maga során ő is csupán egy nagy elvont elvben lép fel, amely csak azzal a szándékkal szállt le a történelembé, hogy *innen* magyarázhassa azt. Napóleon mint metafizikus emberi személy létezését Hegel saját történetfilozófiájának

elveiből vezeti le, s ezáltal igazolja magát az észnek a felvilágosodás által felállított ítélőszéke előtt. Bíróként, végső soron elvont elvvé válva, Hegel ragaszkodik hozzá, hogy beidézze Napóleont ennek az ítélőszéknek a tárgyalására. Csakhogy ebben a folyamatban Hegel számára az élő, konkrét ember, Napóleon is absztrakcióvá párolog.

*

Kíséreljük meg megvilágítani a tárgyalásra bocsátott probléma utolsó aspektusát is: Hegel és Napóleon találkozása miért képezhetné a történelem végét. Ehhez meg kell vizsgálnunk néhány jelentős párhuzamot, ami Napóleon és Hegel között, illetve a jénai csata (1806) és *A szellem fenomenológiája* (1807) között megállapítható. Mindezek a párhuzamok abból a megállapításból indulnak ki, hogy mindkét esetben egy-egy végső határról, *terminuspontról* van szó, amelyen túl már nem lehet lépni. E párhuzamok lényegét Kojève fejezte ki abban az állításban, hogy Hegel mint *A szellem fenomenológiájának* szerzője „bizonyos értelemben Napóleon öntudata”.¹⁰

Hegel, mint már mondtuk, a jénai harcmező ágyúinak zenei kísérete alatt fejezte be *A szellem fenomenológiáját*. A dialektika szempontjából, amelyet fel fogásában kifejleszt, valójában minden harc, azon ellentétes oldalak állandó csatája, amelyekből a létezés minden formája kialakul. Maga a szellem élete harc, *agonizszmata*, ahogyan Arisztotelész mondotta.

Napóleont megpillantva erkélyének magasából, mely a történelem bírájaként a történelem fölé emelte, Hegelnek rögtön az az intuíciója támad, hogy ez által a háború által, amelynek győzedelmes hőse Napóleon, a végső harc esett meg, amely által a történelem véget ért. Ezzel a harccal tehát megvívták minden harc lényegét, minden háború háborúját. Hegel ért hozzá, hogy ebből a körülményből rögtön előnyt kovácsoljon a maga és filozófiája számára, abban az értelemben, hogy rájön: a történelem végével megvalósulóban van a filozófia mindenkori álma – az abszolút tudás. Fichte egy híres képzetben összegezte álláspontját ebben a kérdésben: nem létezik abszolút tudás, de abszolút épp azért, mert tudás. Most azonban, hogy az emberiség történelmi tapasztalata Napóleon által lezárásához jut, egyúttal véglegessé is válik. A történelem *alkonya* véget ért, és lassan-lassan leszáll a történelem utáni éj, a történelem hiányának éjszakája, amikor eljön a pillanat, hogy Minerva madara szárnya keljen – „Minerva baglya csak a beálló alkonnyal kezdi meg röptét.”¹¹ Eljött az idő, amikor a filozófián a sor, hogy fellépjen és eljátssza szerepét. A helyzetet Hegel *A jogfilozófia alapvonalainak* előszavában fejtette ki

¹⁰ Kojève: i. m. 109.

¹¹ G. W. F. Hegel: *A jogfilozófia alapvonalai vagy a természetjog és államtudomány vázlatja*. Ford. Szemere Samu. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983, 23.

elméleti igénnyel. A filozófiai megismerés *post festum* lép fel, éjszaka történik, amikor a nap eseményei már lezárultak, végleges alakot öltve. A filozófia későn érkezik ahhoz, hogy bármiképpen befolyásolni tudná ennek az alaknak a körvonalait. „Mint a világ *gondolata* csak abban az időben jelenik meg, miután a valóság befejezte alakulásának folyamatát és elkészült.”¹² Hegel számára a történelem vége lehetőséget jelent az abszolút tudás filozófiai álmának megvalósítására – a filozófiát jelenti mint abszolút tudást. Ennek értelmében a valóság megismerése éppúgy lezárt, mint ahogyan a valóság szintjén a történelem is lezárult. A kettő, a valóság és a megismerés most teljes egyensúlyban van, mint egy egyenlet két terminusa, úgy, hogy felléphet a hegeli gondolkodás alapelve – ami ésszerű, az valóságos, és ami valóságos, az ésszerű.¹³

Mivel a megismerés bevégeztetett, az egyetlen lehetséges művelet ebben a megismerés utáni állapotban már nem lehet az ismeretek bővítése, hanem logikai rendszerezésük egy enciklopédia formájában. Egyébként pedig minden mozgás áttevődik a logikai síkra. *A filozófiai tudományok enciklopédiájának alapvetése*, amelyet Hegel a következő periódusban dolgoz ki (1817), a mérlegkészítés felvilágosító rögeszméjét elégíti ki, ezúttal mindannak számbavételével, ami *már* ismert, azért, hogy az ész pontosan meg tudja állapítani, mi az, amit *még* meg kell ismerni. De kétségtelenül megfelel egy olyan imperatívusznek is, amely Hegel filozófiájának mélyén munkál, aki megértette, hogy a feladat, ami az abszolút tudás megvalósításának helyzetében a gondolkodásra maradt, nem lehet más, mint a tudás rendszerezése egy enciklopédia formájában. „Az abszolút tudás azáltal vált *objektíve* lehetségessé – jegyzi meg Alexandre Kojève –, hogy Napóleonban és Napóleon által a történelmi fejlődés reális folyamata, melynek során az ember új világokat hozott létre, és – birtokolván őket – átalakította azokat, véget ért. Ezt a világot feltárni annyi, mint feltárni a világot, vagyis a létet tér-időbeli létezése befejezett totalitásában. Szubjektív szempontból az abszolút tudás azáltal vált lehetségessé, hogy egy Hegel nevű ember képes volt felfogni a világot, amelyben él, és képes volt felfogni önmagát is mint olyat, aki ebben a világban él és megérti azt. Mint minden kortársa, Hegel is mikrokozmosz, aki egyedi lényébe integrálja az egyetemes lét tér-időbeli megvalósulásának lezárt totalitását.”¹⁴

Tágabb történelmi perspektívából, a modernitás létrejöttének szempontjából nézve Napóleon által az individualitás eszménye valósul meg, amely e kor sajátja. Napóleon nem más, mint a modern individualitás annak teljes valóságában. A közösségből kilépett és a közösséggel szemben álló individualitásról van szó mint a modern világ uralkodó elvéről. A modern polgári világ, ahogyan az Napóleon által megvalósul és ahogyan azt Hegel elgondolja,

¹² Uo.

¹³ I. m. 20.

¹⁴ Kojève: i. m. 71. sk.

az individualitás elvére épül, mely szemben áll a közösségiség elvére épült premodern világgal. Napóleon esetében az individualitás elvének győzelme az állam, eme – ahogyan Hegel tartja – „földi istenség” ésszerű felépítésének aktusában nyilvánul meg. Ami az egyént illeti, Hegel azt állítja, hogy az – akárcsak a filozófia – saját korának terméke. „Ami az egyént illeti, mindenik *korának a gyermeke*; így a filozófia is: saját *kora gondolatokban megragadva*. Azt hinni, hogy valamely filozófia túlmegy a maga jelen világán, éppolyan balgaság, mint az, hogy egy egyén átugorja a maga korát, átugorja Rhodust.”¹⁵ Ebben a tágabb kontextusban annak ellenére, hogy a jénai csata pillanatában Napóleon az, aki a történelmet csinálja, egyszersmind annak a történelemnek a terméke marad, amely őelőtte alakult ki, s amelyet egyénként magába sűrített. Elsősorban a felvilágosodás elvéről van szó, amely lényege szerint racionalista és individualista, de leglényegesebb következményének, a Francia Forradalomnak az elvéről is. Ahhoz, hogy fontosságának valódi mértéke szerint ismerjük meg, Napóleont az egyetemes történelem perspektívájából kell tekintenünk; egyébként, a történelmen kívül, kiragadva a *koinoteta*-ból (a közösből), az *idioteta*-ra (az egyénire) korlátozva arra ítéltetik, hogy furcsa és bizarr, érthetetlen egyén legyen, a legjobb esetben csak egy kalandor. Napóleon mindenesetre az marad, aki a Francia Forradalmon keresztül megvalósította a felvilágosodás eszményét.

A másik síkon, a filozófiai gondolkodásán, *A szellem fenomenológiája* nem más, mint a történelem modern polgári öntudatának újragondolása új terminusokban. Választ ad arra a kérdésre, hogyan valósul meg az individualitás és hogyan jut diadalra a modern világban. Hegel a saját szempontjából, amelyet *A szellem fenomenológiájában* javasol, úgy írja újra a történelmet, mint mindannak elbeszélését, ami a tudattal megeshet az abszolút tudás felé vezető útján. A múlt újratereemtésének ebben a munkájában Hegel – Karl Löwith olyannyira találó kifejezésével – „fordított prófétaként” jár el, aki a jövővel való foglalkozást a múlt iránti érdeklődéssel helyettesíti.¹⁶

*

Lássuk végül, milyen értelemben beszélhetünk Hegel és Napóleon 1806-os jénai találkozásáról mint az egyetemes történelem végéről. Metaforikus nyelven mondván az egyetemes történelem fő tartalma nem más, mint az emberiség harca az elveszett mennyország, Milton szavaival „az elveszett paradicsom” visszahódításáért. Amennyiben ebben a kontextusban a menny és a föld csak az ember két tudatállapotának metaforája, a történelem említett

¹⁵ Hegel: i. m. 21. sk.

¹⁶ Karl Löwith: *Világtörténelem és üdvtörténet. A történelemfilozófia teológiai gyökerei*. Atlantisz, Budapest, 1996.

célja csak egyetlen módon valósulhat meg, éspedig a mennyországának a földön való újjáépítésével, azaz „Isten országának” a földre való leszállításával.

Hegel jogfilozófiájának perspektívájában a menny földre való leszállításának terve az állam történelmi fennhatóságának elismerésében, illetve az államért mint földi istenségért való rajongásban fejeződik ki. Hegel történetfilozófiai megfontolásai szerint az egyetemes történelem csak azokat a népeket tartja meg tervében, amelyek elérték a nemzetállam fejlődési fokát. Ezzel pedig a Hegel és Napóleon között elindított párhuzam újabb arcát mutatja. Az, aki a modern történelemben győzelemre vitte ezt a Hegel által kimondott elvet, Napóleon. Történelmi síkon Napóleon akarata egy konkrét állami berendezkedésben valósult meg. Ezért az abszolút hatalommal bíró állam, amelynek megvalósításán Napóleon a maga háborúival dolgozott, Hegel számára a keresztény mennyei birodalom evilági megvalósításának számít. Valójában az államra mint földi istenségre, mint a földre szállt Isten egyik alakjára vonatkozó hegeli elképzelés konkretizálásáról van szó.

Az egyetemes történelem végpontján áll Napóleon és Hegel gondviselészterű személyisége, akik 1806 őszen találkozót adtak egymásnak, jobban mondva a Szellem összehívta őket a jénai csata történelmi eseményének alkalmával. Figyelemre méltó esemény ez, hiszen, mint az a kifejtett gondolatok szemszögéből kiderül, itt és most a történelem két alapvető folyamatának mozgási pályája találkozik egymással: az ember felemelkedése Istenhez, amit az ember isteniesülésének hívunk, illetve az ezzel ellentétes folyamat, Isten leszállása a történelemben és átalakulása ennek tetteivé. A két folyamat találkozási pontja az Ember-Isten vagy Isten-Ember, a tárgyalt történelmi helyzetben Napóleon és Hegel, tevékenységi körük két teljes kifejeződése, metafizikai-teológiai szempontból kettős – történelmi és szimbolikus – jelentőségű személyiségek. Istennek a történelemben betöltött szerepe kettejükön keresztül ezúttal világos jelenléti és cselekvési mintát kap. Hogy megadja a létezés lehetőségét néhány nagy formátumú történelmi személyiségnek, Isten kényszerítve érzi magát arra, hogy emberré váljon, hogy beleköltözzön ezekben a személyiségekbe, hogy belülről határozza meg a történelmet. Mindezt a jelenlét és a hiány kettős dialektikus mozgásában: bennük lakozván hagyja őket cselekedni, mintha nem is volna ott, hogy biztosítsa számukra a cselekvésre vonatkozó akarat szabadságának érzését. Más szóval, hogy megadja számukra a szabadság olyannyira csalóka látszatát. A nagy történelmi személyiségek által Isten megjelenik a történelemben, és eltűnik belőle, amikor ezek eljátszották a Szellem vagy az Ész által rájuk osztott szerepet. Ebben az értelemben Isten történelmi jelenléte váltakozó: hol jelen van, hol pedig távol – inséges időkben, mint Heidegger mondja –, de mindig érdekeltként annak menetében, akár belülről, akár pedig kívülről.

A dolgok a történelemben bevégeztetvén, bármilyen bejelentés, a történelem eljövendő történéseinek bármilyen hírül adása felfüggesztésre kerül.

Nem lehetséges semmiféle új Örömhír, ami pedig következik, az nem lehet más, mint afféle „fordított” történelem. A Nietzsche-típusú ellen-evangéliumokról van szó, amelyek tartalmukban nem véletlenül keresztényellenesek. Az Abszolút Szellem e második megjelenése által, aki Napóleon, és akit a Hegel nevű új evangélista jelentett be, az, ami benne végbement, radikálisan megváltoztatta a történelem útját, annak történéseit, amelyek immár csak ennek a megjelenésnek a következményei. E történések következményeképpen és jelentésüknek köszönhetően a világtörténelem a végpontján vesztegel. Istennek a történelemben Abszolút Szellemként való első és második megjelenése között, vagyis Jézus Krisztus teológiai síkon és Napóleon metafizikai síkon történt megjelenése között a történelem a világtörténet keresztény szakszaként bontakozott ki. Napóleon és Hegel jénai találkozása, amely egyfelől véletlen és esetleges, másfelől viszont lényegi és ebben a minőségében talán szükségszerű, a történelem végleges végének jelentését ölti fel. Hogy önmagát mint olyat megismerje, az Abszolút Szellemnek szembe kellett állítania egymással a cselekvés emberét és a gondolkodás emberét mint saját két küldöttjét.

1806-ban Jénában lejátszódott a történelem utolsó felvonása, amely véget is vetett az egyetemes történelemnek, abban az értelemben, hogy annak a történelemnek az utolsó felvonásáról van szó, amelynek – főszereplői, Napóleon és Hegel által – még volt jelentősége a Szellem számára. Ez után az időpont után az emberiség mind öntudatlanabb és lelkiismeretlenebb kalandokba bocsátkozott a jelentőség-nélküliség szürke zónájában, és éppen ez jelenti a lényege szerint ésszerűségként értett történelem végét. A történelem e felfogása a felvilágosodást jellemzi, és természetesen Hegelt is annyiban, amennyiben a felvilágosodás ideológiájának termékeként tekinthető. A történelem vége, az abból való kilépés nem azt jelenti, hogy az, ami következik, kikerülhetetlen találkozás a semmivel, amiben minden elvész, és azt sem, hogy a világ megreked valamiféle eleai típusú örök jelenben, amelyben már nem történik semmi. Valami mégis történik, de ez a valami minden jelentőségét elvesztette a Szellem számára. Az események és cselekedetek, amelyek a történelem területét alkotják, már nem mutatják az érdeklődésre való számot tartás olyan fokát, mint ami azelőtt sajátjuk volt. Valójában mindabból, ami még megtörténik ebben a történelemben, amely elérte a végét, és mégis megy előre, a Kinyilatkoztatásként értett megjelenés fentebb kifejtett szempontjából már semmi sem fontos, és semmiféle érdeklődésre nem tarthat számot.

Épp ezt jelenti a történelem vége: hogy kívül vagy működésének mintázatán. Azt jelenti, hogy valami, ami a valóságban végbemegy, mégsem alakít már történelmet, lévén az emberek és tetteik bármiféle értelem híján, s nem bírván semmiféle reális jelentőséggel a Szellem, az egyetemes Ész számára. Hegel számára az, ami valóban számít a történelemben, nem az emberek, nem is a cselekedeteik, hanem a szellemi értelmek és jelentések, amelyek kibont-

hatók belőlük. Vagyis a történelem csak azokat a személyiségeket tartja meg, akik még valamilyen ésszerű értelem hordozói. Mivel pedig nem felelnek meg ezeknek a metafizikai mércéknek, az 1806-os jénai események után történtek a történelmen kívüliek, inkább abban helyezkednek el, amit poszttörténelemnek lehet nevezni. A Szellem vagy az egyetemes Ész ideiglenes vagy végeleges hiányában a világ saját értelmetlenségének drámáját éli meg. Az emberek és cselekedeteik már nem rendeződnek el egy történeti kozmoszban, a világ pedig egyre mélyebbre süllyed – talán visszavonhatatlanul – a poszthistorikus relativizmus káoszába.¹⁷ Lehet, hogy éppenséggel annak a kornak a képéről van szó, amelyben élünk: annak a kornak a képéről, amely megözvegyült az abszolút, domináns ésszerű értelem jelenlététől.

Fordította Balogh Brigitta

¹⁷ A relativizmusról és a vele összefüggő problémákról lásd Andrei Marga: *Relativismul și consecințele sale / Relativism and its Consequences*. Presa Universitară Clujeană, Cluj, 2001.